

İPŞİR MUSTAFA PAŞA
ve
Kendisile ilgili bâzı belgeler

M. Münir Aktepe

Osmanlı sadrîâzamlarından İpşir Mustafa Paşa, menşei itibarile Abaza'dır. Evliya Çelebi, onun Abaza Mehmed Paşa'nın akrabası olduğunu yazar ¹. Vak'anüvis Naîma, bu akrabalığı Mehmed Paşa'nın kız kardeşinin oğlu olduğu şeklinde açıklar ². Diğer taraftan Hüseyin Ayvansarâyî ile İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise, bu akrabalığı, Abaza'nın amcasının oğlu olduğu şeklinde izah ederler ³.

Mustafa Paşa'ya takılan İpşir (ايشير) lâkabının, mensup bulunduğu Abaza aşiretinin Apsıl (ايسيل) kabilesi adından muharref olarak geldiği söylenebilir ⁴. Mustafa Paşa'nın doğum tarihi ve babası hakkında da henüz bir bilgiye sâhib değiliz; ancak onu Abaza Mehmed Paşa'nın yetiştirdiği ve 1617 yılında Haleb vâlisi iken, Tarsus sancağını İpşir'e aldığı ma'lûmumuzdur ⁵. İpşir'i bundan sonra 1623 senesinde, II. Osman'ın intikamını almak üzere isyan eden Abaza Mehmed Paşa kuvvetlerle beraber, Şarki-Karahisar önlerinde, Mürtaza Paşa'ya karşı yapılan mücadelede görüyoruz ⁶. Temmuz 1629 da ise, yine Abaza Paşa'nın yanında olarak, Bosna

¹ *Seyahatnâme*, İstanbul 1814, c. I, s. 280.

² *Tarih*, İstanbul 1282, c. II, s. 302; c. III, s. 194; c. V, s. 196 ve Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308, s. 166.

³ *Hadikatü'l-cevâmi*, İstanbul 1281, c. I, s. 182; *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1954, c. III, ks. 2, s. 408.

⁴ İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958, s. 142.

⁵ Kemahlı Vardapet Grigor "1576-1643", *Vekayî'nâme*, tercemesinden, Abaza Mehmed Paşa makalesi. *Tarih Dergisi*, İstanbul 1967, sayı 22, s. 131/142; Naîma, *agni eser*, c. V, s. 196.

⁶ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1286, c. II, s. 35; *Naîma tarihi*, c. II, s. 302.

ve Belgrad'a gitti. Ekim 1633 sonlarında, Kamanıça ve Turla nehri havalisinden, Lehliler'e karşı yapılan taarruzda, Abaza Paşa ile birlikte savaşa katıldı. Nihayet Abaza Mehmed Paşa'nın yanında İstanbul'a geldi ve onun ölümüne kadar bu şehirde kaldı. İpsir'i bilâhire, Kemankeş Kara Mustafa Paşa himâyesi altına aldı ve Mehmed Paşa'nın vasiyeti üzre, onu Saray'a yerleştirdi. Silâhtarlıktan Mirâhurluğa yükselen İpsir, 1635 de IV. Murad ile Revan seferine gitti. 1639 da Bağdad seferinden dönüş esnasında Büyük Mirahur oldu ve Nisan 1639 da vezaret ile Budin vâililiğine tâyin edildiği için Saray-ı hümayun'dan ayrıldı⁷. Mart 1640 da Silistreye gönderildi. Ağustos 1641 de, Rumeli emir'ül-ümeralığı ile Silistere'den ma'zûlen Filibe'de oturduğu sırada, İstanbul'a çağrılarak, Mar'aş eyâleti verildi. 1644 de memuriyeti, Musul vâililiğinden Van'a naklolundu. Fakat çok zâlim bir vâli olarak tanınmış bulunmasından dolayı hâlk tarafından kal'aya alınmadığı için, görevi Karaman vâililiğine tahvil edildi. Aralık 1644 de Tamişvar eyâletine ta'yini çıktığı hâlde, az sonra bundan vazgeçildi.

İpsir Mustafa Paşa, XVII. yüzyılın ortasında, Anadolu'da kapısı halkı çok ve nüfuzu fazla, şöhretli, aynı zamanda devletin kendisinden çekindiği bir vâli hâline gelmişti. İlk def'a, 1646 da Osmanlı devletine karşı isyan eden Anadolu beylerbeyisi Derviş Mehmed Paşa'ya yardım ederek, Germiyan vilâyetinin tahribine sebep oldu. Bilâhire, İmparatorluğun Asya tarafında meydana gelen isyanlarını bastırabilecek yegâne devlet adamı ve vâlisi olduğu düşüncesiyle, Anadolu eyâleti kendisine tevcih edildi ve derhâl Hamid sancağında ayaklanan Haydar oğlu Mehmed'in üzerine gönderildi. 21 Mart 1648 de, Haydar oğlu'nu mağlup ve perişan ettikten sonra, Sivas vâililiği ile Varvar (=Vardar) Ali Paşa'nın te'dibine me'mur oldu. İpsir Mustafa Paşa, vaktile nikâhlı hanımlarından birini İstanbul'a göndermemek suretile, nâmusunu koruyan Ali Paşa'ya karşı, her nekad bu vazifeyi üzerine almak istemedi ise de, Var-

⁷ İpsir Mustafa Paşa'nın, Budin vâililiği esnasında, kürk ve kılıç ile tâltif edildiğinden dolayı memnun ve müteşekkik kaldığı; Çeklerin, Nemçe topraklarını istilâya teşebbüs ettikleri ve hatta bir iki kal'alarını da aldıkları; Nemçelilerin asker yazma hususundaki başarısızlıkları ve nihayet Türk sınırlarının emniyette olup, ancak hakkında şikâyet vâki olan Tamişvar defterdarı Mehmed Eefndi'nin değiştirildiği hususları ile alakalı olan ve sadarete yazılmış bulunan bir mektubunun sureti için zeyilde I. belgeye bakınız.

var'ın katline âit fermanı getiren mirahur Şaban Ağa'nın "Ya başı, ya başın" demesi muvacehesinde, İpsir mecburen Ali Paşa'nın üzerine gitti. 20 Mayıs 1648 de, Çerkeş havalisinde Ali Paşa'nın başını keserek İstanbul'a gönderdi. Bu meyanda Varvar Ali Paşa tarafından evvelce esir edilen Köprülü Mehmed Paşa ile diğer bâzı vezirler de ölümden kurtulmuş oldu.

İpsir Mustafa Paşa'ya, gösterdiği başarıya karşılık, Ekim 1648 de Anadolu vilâyeti mahsulü verildi; fakat bu gelir Kapısı halkına yetişmeyeceği için, İpsir bir müddet daha Sivas mansıbından ayrıldı. Bu arada Nogay Paşa oğlu Arslan Paşa'nın katli ile Gürcü Nebi isyanının bastırılması işi dahi, İpsir Mustafa Paşa'ya havale edildiğinden, Şam vâililiğine kadar bunlarla meşgul oldu. Şam'da, Sayda ve Beyrut mukataaları yüzünden, Dürzi reisleri arasında meydana gelen anlaşmazlıkları hâlde çalıştı. Lâkin 1650 yılında Şamlılar'ın ihâneti neticesi, Dürzi şeyhlerine mağlup oldu ve ayağından sakatlandı. Aralık 1650 de, bu mağlûbiyetin intikamını almaya hazırlandığı bir sırada, Ocak-âğalarının müdâhalesi dolayısıyla, Haleb eyaletine nakli kararlaştırıldı. Ancak 1651 de Şam'dan ma'zûlen Göksun yaylası'nda bulunduğu sırada, tekrar Sivas vâililiğine ve aynı zamanda celâli Abaza Hasan Ağa üzerine serdarlığa tâyini emri çıktı. Fakat İpsir Mustafa Paşa'nın Hasan Ağa ile dost ve hemşehri olması keyfiyeti göz önünde bulundurularak, sonradan bu tâyin işinden vazgeçildi⁸. İpsir'e bu def'a Bağdad vilâyetinin verilmesi düşünüldü. İpsir Mustafa Paşa ise, cereyan eden muâmele şeklinden müte'essir olduğu için, Abaza Hasan Ağa ile birleşmeyi tercih etti ve kendi yerine, Abaza Hasan Ağa üzerine serdar olarak gönderilen Karaman beylerbeyisi, eski şakilerden Katırcı oğlu'nun kuvvetlerini Konya Aksaray'ı civarında hezimeteye uğrattı. İpsir Mustafa Paşa, bu hadise üzerine ikinci def'a yapılan Bağdad vâililiği teklifini dahi kabûl etmediğinden, neticede celâli oldu.

İpsir Mustafa Paşa dahi, Büyük Abaza gibi Sipâhileri ve Levendleri koruyor, yeniçerileri ise sevmiyordu. Diğer taraftan te'dibine gönderilen vâliler, İpsir'in kuvveti karşısında, kendisile iş bir-

⁸ İpsir Mustafa Paşa'nın, Sivas vâlisi iken, Yeni-il Voyvodası Abaza Hasan Ağa'ya, tekrar aynı görevin verilmesi hakkında, sadrîâzama yazdığı arıza örneği için, zeyilde II. belgeye bakınız. Bu vesika, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde, E. 4947/a da bulunmaktadır.

liği yapmak mecburiyetinde kaldıkları için, İpsir'in devlete karşı baskı ve tahakkümü günden güne artıyordu. Nihayet 17 Eylül 1651 de İpsir, bu kuvvetlerle geldi ve Ankara'yı işgal etti. Mustafa Paşa, kendisine itaat etmeyen vâli Abdullah Bey'i ve âyândan bir çok kimseleri öldürdü. Eskişehir havâlisine mütesellimler tâyin etmek suretile bu bölgeyi dahi kendi hâkimiyeti altına aldı. Bundan sonra merkeze gönderdiği haberlerle isteklerini açıkladı. İpsir Mustafa Paşa'nın başlıca üç dileği vardı: 1 - İstanbul'daki Ağalar'ın, devlet işlerine karışmalarının önlenmesi; 2 - Şam Dürzûleri'nden intikam alması; 3 - Sipâhilerin haklarının korunması. Bu itibarla kendisine iltica eden vezirler ve bilhassa Sipâhiler, onu sadarete geçme hususunda teşvik ediyorlardı. Fakat sonradan, İstanbul'u temsilen gönderilen Anadolu beylerbeyisi Boynueğri Mehmed Paşa'nın aracılığı sayesinde, Eskişehir'de toplanan bir divanda, aradaki ihtilâflı konular hâll edildi⁹. İpsir Mustafa Paşa, Boynueğri Şam vâlisi olmak şartile - ki, bu toplantıda beraberce Dürzûlerden intikam almaya karar vermiş bulunuyorlardı - Haleb vâililiğine muvafakat etti. Ekim 1651 de Eskişehir'den ayrılan İpsir Mustafa Paşa, Şubat 1652 de Haleb şehrine geldiği zaman büyük merasimle karşılandı. Şehrin zenginleri, kendisine bol miktarda para ve hediyeler getirmişti. Mustafa Paşa bunların bir kısmını Haleb'in fakir arablarına dağıttığı için, halk arasında "fukara babası" adını aldı¹⁰.

İpsir Mustafa Paşa, devlet idaresinde islâhat yapma hususundaki düşüncelerinden henüz vazgeçmiş değildi. Ona nazaran, devlet adamlarının şahsî garezleri yüzünden, bu devirde Kapıkulu mensubları arasına düşmanlık girmişti. Vâliler, sancak beyleri ve kadılar sık sık değiştirilip, cezalandırıldıkları için, reaya ve dolayısıyla memleket perişan hâle düşmüştü. Bu hususu bir düzene koyabilmek gayesile, evvelâ sipâhiler ile yeniçerileri barıştırmak; sonra da rüşveti tamamen kaldırmak, her me'muriyete lâayık olanı getirmek; vâlileri, sancak beylerini ve kadıları üç senede bir def'a değiştirmek; nihayet din ve devlet işlerini şeri'ata ve kanunlara uygun şekilde yapmak lâzım geliyordu. İpsir Mustafa Paşa, bu

⁹ Bu hususla ilgili ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 3375 de bulunan bir belge örneği için zeyilde III numaraya bakınız.

¹⁰ İpsir Mustafa Paşa'nın Haleb vâililiği esnâsında muhtelif meseleler ile ilgili ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 12196/a ile E. 4488 da bulunan iki yazı örneği için, zeyilde IV. ve V. belgelere bakınız.

düşüncelerini tatbik safhasına koyabilmek maksadile, önce Haleb'deki sipâhiler ile yeniçerileri barıştırdı; bilâhira Haleb'de bulunan vüzera, ümera ve ekâbirin hepsine, icraatında kedine yardımcı olacaklarına dâir, kılıç ve kur'an üzerine yemin ettirdi. Müteâkiben Diyarbakır, Bağdad, Erzurum, Sivas ve Karaman ile diğer bâzı Anadolu vâlilerine haber gönderip «islâh-ı âlem» için 1652 senesi Mayıs ayı başında, Mar'aş çayırında toplanılacağını bildirdi. İpsir'in bu yoldaki çağrısına yalnız Karaman vâlisi ve eski düşmanı Katırcı-oğlu, hakaret dolu bir cevap yazmıştı.

İpsir Mustafa Paşa, adalet dâiresinde devlete nizam vermek amacile ortaya çıktığı hâlde, kısa bir süre sonra, Haleb'de keyfi şekilde harekete başladı. Bir taraftan, haftada iki gün oruç tutuyor, her gece geç vakitlere kadar ibâdet ediyor, haram telâkki ettiği için, ipek elbise giymiyor, altın yüzük, kemer ve saat kullanmıyor, tütün içmiyor, kahve yerine sıcak süt içiyor; diğer taraftan da, üç yüz İç-oğlanı ve iki yüz bayrak Sarıca ile Sekbandan müteşekkil Kapısı halkını besleyebilmek maksadile, en küçük ağası, gittiği her hangi bir kazadan dört beş kese almadan dönmüyordu. Nihayet mâlî bakımdan halka yaptığı zûlm dolayısıyla, şikâyetçiler İstanbul'a kadar gelmeye başladı. Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadareti sırasında, Kapdan-ı derya Derviş Mehmed Paşa vasitasile, devletten emin olarak, Kapısı halkının bir kısmını dağıtması, İpsir Mustafa Paşa'ya tavsiye edilmesine rağmen, Abaza Hasan vak'asından dolayı, katledileceğinden korkan İpsir Paşa, bir türlü bu nasihatlarla itimad edemiyordu; aynı zamanda yanındaki adamlar arasında ölüme mahkûm edilmiş bir çok kimseler bulunduğundan, bunlar da menfaatları icâbı, İpsir Paşa'yı devamlı şekilde, İstanbul'daki devlet adamları aleyhine teşvik ediyorlardı; hatâta Eylül 1653 de, İpsir Paşa'nın sipâhiler ile İstanbul'a gelerek, devlet idaresi düzenini bozanları ortadan kaldıracığı yolunda şayi'alar dahi, şehirde dolaşmaya başlamıştı. Nihayet sadaret mührü, 28 Ekim 1654 de Derviş Mehmed Paşa'dan alınarak, Birinci Mirahur Mehmed Ağa vâsitasile Haleb'e gönderildi. İpsir Mustafa Paşa'nın sadarete getirilmesinde en büyük âmil, Saray erkânı ile devlet adamlarının, İstanbul'da bulunan her hangi bir vezir üzerinde anlaşamayarak, İpsir'de ekseriyetle birleşmiş olmaları; diğer bir sebep de, Anadolu'daki celâli ve bilhassa İpsir Paşa gailisini bu suretile bertaraf etmek arzusu idi.

Mustafa Paşa, ilk icraata, sadaret mührünü getiren Mirâhur Mehmed Ağa'yı hapsedmekle başladı. Bilâhire imparatorluğun doğu sınırlarındaki İran ve Kürd aşiretleri ile ilgili meseleleri - ki, Evliya Çelebi'nin rivâyetine nazaran bunları bizzat kendisi tertiblemiş bulunuyordu - düzene koymadan İstanbul'a gelebileceğini bildirdi. İpşir Paşa, sadareti sırasında yapacağı işlerin programını şu şekilde açıklamıştı :

a - Mezâlim kaldırılacak , b - Me'muriyetler ve gedikler rüşvetle satılmıyacak ; c - Sipâhilerin çalıkları tashih olunup, gulâmîyeleri ödenecek ; d - Yeniçerilere kanun üzre kullukları verilecek ; e - Ulûfeler, altın yüz yirmi akçe, kuruş seksen akçe ve çil akçenin de onu bir dirhem olmak üzere te'diye edilecekti. İpşir Paşanın bu tarz hareketi, İstanbul'da türlü tefsirlere yol açtı. Düşmanları İpşir Mustafa Paşa'nın tekrar celâli olacağı yolundaki hadisleri etrafa yayarken, onun sadarete gelmesinde rol oynayanlar ve bilhassa şeyhülislâm Es'ad Efendi zâde Ebûsaid Efendi büyük bir telâşa kapıldı. Bu sebeple Mustafa Paşa'ya sık sık me'murlar gönderilip, kendisi acele olarak İstanbul'a çağrıldı. Bu arada I. Ahmed'in, Voynuk Ahmed Paşa'dan dul kalan kızı Ayşe Sultan'ın kendisine namzet gösterildiği ve nikâh töreninin İstanbul'da yapılacağı dahi bildirildi. İpşir Mustafa Paşa, nihayet yanında Abaza Hasan Ağa ve diğer bâzı vezirler, sipâhilerin ileri gelenleri olduğu hâlde, Kapısı halkı ile 1654 senesi Aralık ayı başlarında Haleb'den ayrıldı. Yolda, Haleb, Şam, Erzurum, Diyarbakır ve Karaman vilâyetlerinin 1655 - 1656 seneleri mukataalarını, daha önce İstanbul'da satılmış olmasına rağmen, tekrar kendi adamlarına peşin paralarla verdi. Merkezden yüksek ücretler karşılığında verilen me'muriyetleri dahi tanımlı olarak, bunları da uygun ücretler ile kendi arzu ettiği kimselere dağıttı. İpşir Paşa bu hareketleri ile vazifeleri daha insafli kimselere verdiğini ve böylece reâyanın haklarını koruduğunu söyleyordu. Antakya, Adana, Karaman ve Konya yolunu tâkiben gelen İpşir, aynı zamanda yol boyunca haklarında şikâyet vâki olan vezirleri habs ve bâzen katlediyor, kadıları ise yanındaki ma'zûl kadılar ile değiştiriyordu. Yalnız Hamid sancağından geçerken, Kapdan-ı derya Murad Paşa'dan aldığı ta'limata uyarak, önüne çıkan ve kendisinden afv dileyen, eski düşmanı Kartırcı-oğlu'na dokunmadı. Bolvadin, Afyon ve Kütahya üzerinden İstanbul'a doğru ilerledi. Yolda kendisini karşılayan ihtiyar Köp-

rülü ile mahrem devlet işlerini görüşerek, İzmit'e kadar geldi. 1655 senesi Şubat ayı başlarında İzmit'e vâsil oldu. Bu arada İpşir Mustafa Paşa'nın İstanbul'a yaklaşmasından endişe duyanlar, IV. Mehmed'in, sadaret mührünü İpşir Paşa'dan alması ve onu katletmesi husûsunda türlü entrikalar çevirmekle meşgul idiler. Fakat İpşir Mustafa Paşa günü gününe İstanbul'daki hâdiselerden haberdar olduğu için bir müddet İzmit'de kalmayı ve İstanbul'daki olaylarla ilgilenmeyi tercih etti. Ancak Müsâhib Hazinedar Ali Ağanın ve Eski-saray Tiberdar'larından yazıcı Mustafa Halife ile 15 Şubat 1655 de bir hatt-ı hümayunla İzmit'e gönderilen Reyhan Ağa'nın, padişahın her hangi bir fena niyeti olmadığı husûsunda, Mustafa Paşa'yı te'min etmeleri üzerine, sadrîâzam Hereke, Gebze ve Tuzla yolile, Reyhan Ağa da beraberinde olduğu hâlde, Maltepe'ye geldi. Bu esnada İstanbul'dan gelen bir çok devlet adamı, İpşir Paşa'yı tebrik ediyor ve ona bağlılıklarını bildiriyorlardı. Mustafa Paşa nihayet 25 Şubat 1655 de, Perşembe günü Üsküdar'a vardı. Burada, nişanlısı Ayşe Sultan'a ilk kocası Nasuh Paşa'dan intikal eden saraya indi. Şerefine düzenlenen muhteşem bir ziyafeti müteakip, Şeyhülislâm Ebûsaid Efendi ve Reyhan Ağa ile birlikte, Saray-ı hümayun'a giderek, Yalı-köşkü iskelesinden karaya çıktı. Padişah ile ilk görüşmesini Sarayda, Mermerlik mevki'inde yaptı. Bu sırada, sadâret kaymakamı Melek Ahmed Paşa ve Ebûsaid Efendi'nin oğlu Feyzullah Çelebi, Üsküdar'da Abaza Hasan Ağa ile Kürd Mehmed'in nezdinde rehin olarak alıkonulmuştu. İpşir Mustafa Paşa, padişah ile yapmış olduğu bu görüşmeden sonra rahat ve huzura kavuştuğu için, 27 Şubat 1655 de, Cumartesi günü, merasimle İstanbul tarafına geçti. Evvelâ Eyüb'ü ziyaret etti; daha sonra Edirne-kapısı yolu ile ve büyük bir törenle Saraya geldi. 28 Şubat 1655 Pazar günü Ayşe Sultan ile evlenerek, Sultan-Ahmed'de ve Ayasofya'dan Soğuk-çeşme Kapısı'na giden yolun sol tarafında bulunan saraya yerleşti.

İpşir Mustafa Paşa'nın devlet işlerindeki icraatı gayet sert ve kırıcı olduğu için, kısa zamanda en yakınlarını dahi gücendirdi. Abaza Hasan Ağa ve Kürd Mehmed gibi, ona candan bağlı olan kimselerin dahi aleyhine döndüğü görüldü. Kendisinden bir çok menfaatler beklemekte olan Sipâhiler de isteklerinin yerine getirilmediğini görünce, derhâl İpşir'in düşmanı Yeniçeriler ile birleşti. Diğer taraftan vâli ve muhassıl olarak tâyin ettiği adamlarının,

Anadolu hâlkına yaptığı zulüm dolayısıyla şikâyetçiler İstanbul'a doldu. Böylece memnuniyetsizlik bir iki ay içinde son safhaya vardı. Nihayet İpşir Paşa'nın çok çekindiği ve bir an önce İstanbul'dan ayrılmasını ısrarla arzu ettiği Kapdan-ı derya Murad Paşa'nın, Kürd Mehmed ile müştereken tertiblediği ve 9 Mayıs 1655 Pazartesi günü başlayan bir isyanın sonunda, IV. Mehmed bu vezirini de katletmek mecburiyetinde kaldı. 10 Mayıs 1655 Salı günü, İpşir Mustafa Paşa'nın na'sı, Saray-ı hümâyun dahilindeki Cebe-hâne'nin önüne bırakıldı. Kesik başı ise, zorbalardan Kastamonî Kethüdayeri İbrahim tarafından, âsilerin toplu bulunduğu mahâlde götürüldü ve burada bir müddet teşhir olundu. Bilâhîre yeni sadrîâzam olan Murad Paşa tarafından bu baş geri alınarak, İpşir Paşa'nın vücudu ile birleştirildi. 11 Mayıs 1655 Çarşamba günü, vüzerâ ve ulemanın iştirâkile namazı kılınan İpşir, nihayet Çarşı-kapı'da, Ir-gad-pazarı denilen mahâlde ve Halıcı Hasan camii civarında bulunan Kemankuş Kara Mustafa Paşa'ya âit müstakil türbenin pencerelerinden biri önüne defnedildi ki, bugün mezkûr mahâl tamamen isimlâk edilerek yola gitmiştir.

İpşir Mustafa Paşa, cirid ve mızrak oynatmak, kılıç çalmak ve at kullanmakta gayet mâhir idi. Hiç gülmez, kimseye ikramda bulunmaz, ayağa kalkmazdı. Kısa boylu, küçük vücutlu ve seri hareketli bir insan olup, daha ziyade Çerkes kıyafeti üzere giyinirdi. Ayasofya yakınında oturduğu saray, sonradan Köprülü zâde Fâzıl Ahmed Paşa sarayına ilâve edilmiştir. Haleb'de, Zimmiler mahallesinde bir hanı ve dükkânları ile câmi'i bulunuyordu.

Bu makalenin yazılmasında, istifade edilen eserlerin isimlerini bir çok yerlerde ayrı ayrı göstermekten ise, burada genel bibliyografya hâlinde vermek daha uygun görülmüştür.

1. Nişancı Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâi'nâme*, Türk Tarih Kurumu Ktp. Nr. 44, s. 34, 40, 64, 73 - 79; 2. Mehmed Halife, *Târih-i Gilmânî*, Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Ktp. Nr. 1309, vrk. 27/a, 28/b; 3. *Târih-i Nihâdî*, Topkapı Sarayı Müzesi, Bağdad Ktp. Nr. 219, vrk. 161/a, 164/a, 167/b; 4. Hasan Vecihî, *Tarih*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Nr. 2543, vrk. 43/b, 46/a, 51/a ve devamı; 5. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, c. I, s. 280/82, C. III, s. 117, 267, 280/81, 492/532, c. IV, s. 297/98; 6. Fındıklılı Mehmed

Ağa, *Silâhdar Tarihi*, İstanbul 1928, c. I, s. 4, 6 - 11; 7. Naîma, *Tarih*, İstanbul 1282, c. II, s. 302, 444, c. III, s. 194, 432, c. IV, s. 5, 73, 111, 223, 227, 246/48, 270, 274/78, 376, 417, c. V, s. 3/5, 39/41, 44, 89/92, 155/165, 168, 171/175, 188, 195/199, 309/313, 341, 432/434, c. VI, s. 4/22, 29/47, 53/96; 8. Mustafa, *Risâle-i Kürd Hatib*, Topkapı Sarayı Müzesi, Emânet Hazine Ktp. Nr. 1400, vrk. 5/a ve dev.; 9. Osman zâde Tâib Ahmed, *Hadikatü'l-vüzerâ*, İstanbul 1271, s. 99/101; 10. Eremya Çelebi Kômürçiyân, *Rûznâme*, Kudüs 1939, s. 58, 61/64, 70/73; 11. Hammer, *Devlet-i Osmânîye Tarihi* (Mehmed Atâ terc.), İstanbul 1837, c. X, s. 92 ve dev., 100/103, 107, 199/203, 233/248; 12. Jouannin, M. J. M., *Turquie*, Paris 1840, s. 260; 13. Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi*, İstanbul 1281, c. I, s. 182 ve 275; 14. Tayyar zâde Ahmed Atâ, *Atâ tarihi*, İstanbul 1293, c. II, s. 65 vd.; 15. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308, c. I, s. 166; 16. İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1954, c. III, Ks. 2, s. 276, 398/99, 408/410 ve Ks. I, s. 234/35, 265, 272, 278/294, 438; 17. İsmail H. Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1961, c. III, s. 405/6, 419/20, 511, 627; 18. Ahmed Refik, *Turhan Vâlîde*, İstanbul 1931, s. 305/365; Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. Nr. 3375, 4486, 4489, 4947/a, 4947/b, 7662, 12199/a, 12199/b.

Belge I.

Saadetlü ve mürüvvetlü ve devletlü ve yüce himmetlü Sultânım hazretlerinin mübarek hâk-i pâ-yi meram-bahş ve ... kılınıktan sonra ma'rûz-ı bende-i bî-mikdar budur ki :

Bu kulları ahvâlinde sülâ-i şerif erzânî buyrulursa bi-hamdilillâh-i taalâ vücûdumuz ni'met-i sihhat ile müğtenem olup şeb-ü rûz saadetlü ve azemetlü ve şevketlü ve kerametlü âdil ve gazi padişâhımız ... hazretlerinin devâm-ı ömr ü devlet ve kıyam-ı izz-ü rıf'at-i iclâlleri duvâtına müdavemet ve saadetlü sultanım hazretlerinin saadet-i dâreynleri ... müvazabat üzere olup ... meserretlerine müterakkib ve nigeran üzere iken eymen evkatde bizim Ali Ağa kulları ye'di ile mektub-ı şerif-i emr-uslûbları vârid ve taraf-ı karînü's-şeref-i padişâhiden inâyet buyrulan hil'at-ı fahire ve şemşir-i adûv-tedmir vâsıl oldukda enva'-ı i'zaz ve ikram ve ... tevkir ve

ihiram ile istikbâl edüp ve alup geyüp bir mertebede neşat ve sürür hâsıl olmuştur ki, dil ile takrir ve kalem ile tahriri mümkün değildir. Hakk-taalâ hazretleri saadetlû ve azametlû ve kerâmetlû âdil ve gazi padişahımız hazretlerinin ömrünü ve devletini ziyade ve saadetlû sultanım hazretlerinin kadr-ü rıf'atini müstedam eyleyüp dünya ve âhîret hâcetlerini müyesser eyliye. Bu kullarının bu mertebe iltifat ve ihsana liyakati ve hizmeti ve gece ve gündüz hayr-ı duâdan gayriye kudreti yoktur. Ecr-ü mükâfatların kâdir mutlak eyliye ve sair ahvâlden süâl-i şerif buyrulursa bu def'a Nemçe kırılı ve memleketi üzerine Çeh (Çek) milleti müstevli olup ve bir iki varoş ve kal'asın dahi almağla başlarına cihan dar olup civâr-ı erbeadan istimdad edüp hatta Erdel'den imdada gidenler Uyvar semtlerine varmışlar iken Çeh'in hareket ve galebesini duyup bilüp cümlesi geriye dönüp kaçmışlardır. Nemçe adam yazayım deyü hayli hazine döküp, saçup lâkin kimesne yazılmamağla elhamdü-lillâhi-taalâ bu serhadler bu def'a emn ü emân ve cümle mahsülü... iyi olmağla reâya-yı vilâyet ve sükkân-ı memleket saadetlû padişahımız hazretlerinin hayır duâlarına meşguldür. Benim mürüvvetlû sultanım hazretleri sağ olsun. İş bu evâhir-i Safer'de Tamışvar kal'asına varıldıkta, Tamışvar hazînesi defterdarı Mehmed Efendiden kul şikâyet eyleyüp, hatta de'b-i kadim üzre ahvâllerin yazup arz-ı hâl eylemelerin; cem'iyet memnû' iken cem'iyet ile gelmelerile cem'iyet başı olanlardan bir ikisi ahz olunup, hakkından gelinüp ma'dası firar etmekle defterdar-ı mezburun keyfiyet-i hâline takayyüd ve âyân-ı vilâyetten süâl olundukta, her biri defterdar-ı mezburdan izhâr-ı acz ve şikâyet edüp, ref'in iltimas eylemelerile bil-iktiza ref' olup, eyâlet-i Tamışvar'da Defter kethüdası olan Mehmed Efendi kulları, ehl-i kalem ve sâhib-i rakam ve Defterdarlığa lâyük ve hizmeti uhdesinden gelmeye kâdirdir deyü cümlesinin ittifak ve talepleri ile nasb ve arz olunmuştur. Varak-ı bende-ki vusûlünde eltâf-ı kâmillerinden mercû'dur ki, arzımız mücibince müsâade ve himmet ve bu kulları üzerinden sâye-i saadetlerin bî-dirig buyurasız. Bâkî emr ü ferman devletlû ve saadetlû sultanımındır.

Bende

Mustafa İpşir

Belge II.

Devletlû ve saadetlû ve mürüvvetlû ve merhametlû Sultânım hazretlerinin hak-i pâ-y-i şerif-i âlilerine yüzüm ve gözüm sürüp arz-ı bende-i bî-vücûd ve zerre-i hâk-i âlûd budur ki: Bu bende-i dirinelere şeb-ü rûz saadetlû ve azametlû ve şevketlû padişahımız... hazretlerinin devletlû ve saadetlû sultanım hazretlerinin devâm-ı şevket ve azametleri ve bekây-ı ömr-ü devletleri duavâtına müdâvemet üzre olup, memûr olduğumuz hıfz-u hirasat hidmeti ile takayyüd üzereyiz.

Benim devletlû velî-nî'metim sultanım Yeni-il Voyvodası olan Hasan Ağa bendeleri saadetlû sultanımın kadim bendesi olup, ihsan - dideleri olmağla, hâliya memur olduğu üzre mal-ı mirfiyi cem' edüp der-i devlete irsâl etmiştir. Saadetlû sultanım hazretlerinden rica olunur ki, ye'dinde olan hatt-ı hümâyûn-ı adâlet - makrun mücibince, sene-i cedîde dahi mezbûr bendelerine ihsan buyrulmak ricasına vâkî' hâl varaka-i ubûdiyet birle arz olunup bâkî emr-ü ferman saadetlû sultanımındır.

Bende
Mustafa İpşir

Belge III.

A. Saadetlû devletlû merhametlû Sultânım hazretlerinin hâk-i pâ-y-i şerif-i vâcibü't-teşriflerine kılınıktan sonra ma'rûz-ı bende-i hâlisü'n-niyet budur ki: Bundan akdem bu tarafın tafsil-i ahvâli Tatar Süleyman Ağa kulları ile hâk-i pâ-y-i meram bahşlerine arz olunup mezbur bendelerinin revâne olduğu günün irtesi İpşir Paşa kulları Haleb'e mütesellim gönderüp ve umûmen orduda mevcut olan paşaların mansıblısı mansıbına ma'zûlü der-i devlet - medâra hizmet-i mülâzimate azîmet edüp ve sipah tâifesi dahi her birisi kimi ulûfesine ve kimi evine gidüp orduda mücerred İpşir Paşa kullarından ve voyvodalık teşrifi ile müşrif olan ağalardan gayri kimesne kalmayup taraf-ı aliyyelerinden bir haber-i meserret - esere intizar üzre iken Tatar Süleyman Ağa kulları ye'dile irsâl olunan hüccet-i şer'iyye ile mektûb-ı emr-üslûbları vürûd edüp, mazmûn-ı şerifinde hüccet-i şer'iyyenin mazmûnı makbûl-i hümâyûn-ı şehriyarî olup hatt-ı şerif-i vâcibü't-teşrif ile müşrif buyrulduğun işâret buyurmuşlar. İpşir Paşa kullarına ve bu kullarına ve zikr olunan ağavat bendelerine bir mertebe sürür ve neşat

hâsıl olmuştur ki, tâbiri tahrirden müstağnîdir. Bundan sonra fer-mân-ı şehriyarî üzre mâh-ı Zilka'de'nin on beşinci günü müşârün ileyh kulları ve sâir ağavat bendeleri memur oldukları üzre mansıblarına ve hizmetlerine teveccüh edüp bu kulları ve Samsuncu-başı ve Parmaksız Hüseyin Ağa bendeleri veda'laşup, devletlû sultânımın hâk-i pâ-y-i şeriflerine yüz sürmek arzûsu ile mâşiyen alel-vech müteveccih ve revâne olmuşuzdur. Hemen Hakk sübhâ-nehu ve taalâ hazretleri saadetlû azametlû padişahımız hazretlerine ömr-i tavil müyesser edüp, mürüvvetlû sultanımı dahi sadr-ı devletde dehr müstedam eyliye. Bâkî emr ü ferman saadetlû mürüvvetlû devletlû sultanım hazretlerindedir.

Bende
Mehmed.

B. Benim mürüvvetlû merhametlû Sultanım. Bundan akdem bu kulların bu cânibe tâyin buyurdukları mahâlde, Kayseriye kal'a-sından alınan akçe için verdikleri emr-i hümayun ile mektub-ı emr-ı üslûbları geldiğimiz saat verilmeyüp tamam mertebe askere perâkendelik el-verdikden sonra verilüp ve söyleşilüp hâliya bi't-tamam kethüdaları Bayram Kethüda'ya teslim edüp bu bendelerile ma'an hâk-i pâ-y-i şeriflerine irsâl eylemiştir. İnşaallahü-taalâ bir kaç güne dek varup vâsıl olur. Bâkî ferman sultânımıdır.

Ve benim mürüvvetlû saadetlû Sultanım, meblağ-ı mezbûr mektub-ı emr-ı üslûblarında elli altı bin deyü işâret buyrulup lâkin aslı kırk sekiz bin kuruş olup otuz bini azemetlû şevketlû hünkârımız ceyb-i hümayunları harclığı olup on sekiz bini haremeyn-i muhteremeyn akçesi olmağla bi't-tamam kırk sekiz bin kuruş bu kullarile ve Ak Ali Ağa kullarile ma'an hâk-i pâ-y-i şeriflerine varmak üzereyiz. Sâir ahvâl hâmil-i varaka bendelerinden süâl buyrula.

Belge IV.

Saadetlû ve merhametlû ve âli-himmetlû veliyü'n-ni'am Sultanım hazretlerinin mübarek hâk-i pâ-y-i... rû-y-ı ubüdiyyet fersûde kılındıkda... Hakk sübhânehu ve taalâ sultanım hazretlerinin ömr ü devletin yevmen fe-yevmen ziyad ber-ziyad eyleyüp vücûd-ı şeriflerin hatalardan emîn eyliye....

Bu kemîne ve kemter kullarından nev'a istihbâr-ı ahvâl câiz ve sezavar buyrulur ise, elhamdülillâhi-taalâ sultanımın eyyâm-ı

devletinde selâmet ile gelüp Haleb'e vüsûl bulduk ve saadetlû vâli-y-i vilâyet İpşir Mustafa Paşa hazretlerinin mülâkatı ile müşrif olduğumuzda ömr ü devletleri mezîd olsun merhametlû sultanımın riâyet-i hâtırına binâen haddimizden ziyade izzet ve riâyet buyurmuşlardı ve inşaallahü-taalâ an-karib taraf-ı aliyye-i şehriyariden sadaka ve ihsan buyurulan mansıbımız cânibine yollamak üzre va' de-i şerifleri olmuştur. Heman merhametlû sultânım hazretlerinin eltâf-ı aliyyelerinden rica ve temennamız budur ki, bu kullarını mübârek hâtır-ı şerifden ihrac buyurmayup sebab-i rif'atimiz olan mekâtib-i şerifiniz ile sipariş buyurmaktan feramüş buyurmuşuz. Cemi' halk-ı âleme ma'lûm olmuştur ki, mahsus sultanımın çırağı ve ihsan dîdesiyüz ve mürüvvetlû sultânımdan gayri ümid-gâhımız ve istinadımız yoktur. Bâkî mürüvvet ve merhamet sultanımıdır; ve bende-i kemîne birader kulunuz mübârek dâmen-i şerifinize yüz sürüp ubüdiyyet arz ederler. Evkât-ı hamse edasında merhametlû sultânımın duâcı bendesidir.

Bâkî emr ü ferman saadetlû sultânım hazretlerindedir.

Bende
Ahmed Efrasiyab

Belge V.

Saadetlû ve âli-himmetlû ve âli-kadr fukaraya ve bu kullarına merhametlû Sultanım hazretlerinin mübârek hâk-i pâ-y-i şeriflerine mârûz.... budur ki, bir vakt-i mübârekde mektûb-ı şerif-i emr-i üslûbları bizim Ahmed kulları ile vârid olup, taraf-ı padişâhiden mühr-i şerif sultânım hazretlerine sadaka olunup Allahü-taalâ hazretleri azemetlû padişahımız hazretlerinin ömr-i devletlerin ber-karar ve pâydâr eyliye. Ol vâcibü'l-vücûd hazretlerinden ricamız budur ki, mübârek olup devlet edüp ve ömr-i tavil müyesser ede ve sâye-i şerifinizi üzerimizden eksik etmiyerek

hazretlerinin hıfz-ı emânetinde olasız âmîn... ve benim sultânım mansıbımız saadetlû İpşir Paşa hazretlerine verilüp, mansıb padişahımız hazretlerindedir. Allahü-taalâ mübârek ede. Mütesellimi geldikde, Haleb'de eski defterdar Mehmed Efendi mütesellime varup, bâzı malâyâni cevab söyleyüp behûrdar olsun, mütesellim bir iyi kulunuzdur, hatırımıza değer bir hareket etmeyüp bu cânibde istima' oldu ki, İpşir Paşa hazretleri Şam-ı şerife tâlib imiş. Öyle ise takayyüd-i şerif buyrula; zirakî Şam'da İpşir Paşa

hazretlerine hakk (?) olundu. Allahü taalâdan revâ değildir, bir alay hırsız Dürûzî tâifesi bu denlû kabahat edeler gayret vâcibdir. Bir sancak beyine etseler ırz ve nâmus padişâhımız hazretlerindedir, ve benim sultânım vallahü'l-azîm Haleb'den on beş bin kuruş ancak elimize girüp, bundan akdem yetmiş bin kuruş harc oldu. Gelüp gidenler aziz ve şerif başımız için Haleb'den borç ile kalktık. İhsanınız rica olunur. Bu kullarına Şam veyahud Erzurum veyahud Diyarbakir ve eğer Şam İpşir Paşa hazretlerine olur ise Haleb bu kullarına himmet oluna. Bâkî ferman saadetlû ve merhametlû sultanım hazretlerindedir.

Ve benim Sultânım lûtf ve ihsan edüp, Tayyar zâde Ahmed Paşa kulunuz üzerinden nazar-ı şerifiniz diriğ buyrulmıya, ne denlû ihsan olur ise lâyıkdır, bir vezir zâdedir. Lûtf ve ihsan edüp, bu kulunuzdan ziyade takayyüd-i şerifleri bi-diriğ buyrula.

Bende Câfer¹

Belge VI.

İzzetlû ve rif'atlû karındaşım Paşâ-yı celilü'l- kadr hazretlerinin huzûr-ı izzet mevfürlarına mezîd i'zaz ü ikram ve fart-ı tevkir ve ihtiram birle... inhâ-i muhlisâne budur ki: Sâbika Bağdad şehbenderi olan bâis-i mektûb Hacı Hayrullah bendelerinin Bağdad'da vâki, Horasan nahiyesinde yirmi çift ziraat olunur yerleri ve sekiz kıt'a bağ ve bağçeleri ve nehir yanında bir bağçesi olup, Bağdad fethinde nice hizmeti sebk etmekle mirî tekâlif-i şakka ve örfiyeden muaf ve müsellemler olmak üzere mâliye tarafından emri şerif verilmekle yine te'kid ve dîvan tarafından müceddeden emri şerif verilmeğin mücibince mektub... tahririne getirilmişti. Lede'l-vüsûl mâliye ve dîvan taraflarından verilen evâmir-i şerife mücibince amel buyrulup, hilâfına cevaz gösterilmemeye bezl-i mesâiy-i cemile buyrula...»².

Mustafa İpşir

Düzeltilme :

- 1 — 55. sahifede, III. belgenin ikinci satırındaki boşluğa «rûy-ı mâlûde» ifadesi gelecektir.
- 2 — 56. sahifede, onuncu satırdaki boşluğa «mede'l» kelimesi konulacaktır.
- 3 — 57. sahifede, V. belgenin 9 ve 10 satırlarındaki boşluk «etmiye. Rebbü'l-azîm» şeklinde düzeltilcektir.

¹ Sadriâzam Gürci Mehmed Paşa'nın kardeşi, sâbık Adana vâlilerinden Câfer Paşa'nın, biraderine yazdığı mektubdur.

² Bu mektup, İpşir Mustafa Paşa tarafından Bağdad vâliliğine gönderilmiştir.

hazretlerine hakk (?) olundu. Allahü taalâdan revâ değildir, bir alay hırsız Dürûzî tâifesi bu denlû kabahat edeler gayret vâcibdir. Bir sancak beyine etseler ırz ve nâmus padişâhımız hazretlerininindir, ve benim sultânım vallahü'l-azîm Haleb'den on beş bin kuruş ancak elimize girüp, bundan akdem yetmiş bin kuruş harc oldu. Gelüp gidenler aziz ve şerif başınız için Haleb'den borç ile kalktık. İhsanız rica olunur. Bu kullarına Şam veyahud Erzurum veyahud Diyarbekir ve eğer Şam İpşir Paşa hazretlerine olur ise Haleb bu kullarına himmet oluna. Bâkî ferman saadetlû ve merhametlû sultanım hazretlerininindir.

P
İ
b

n
v
ş
d
v
B
ö
ş
ş
v
b

iy-ı cemile buyruca...

Mustafa İpşir

Belge, nr. 1

¹ Sadrîzâam Gürci Mehmed Paşa'nın kardeşi, sâbık Adana vâlilerinden Câfer Paşa'nın, biraderine yazdığı mektubdur.

² Bu mektup, İpşir Mustafa Paşa tarafından Bağdad vâliliğine gönderilmiştir.

3375

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a list or inventory, written in a cursive hand.

سلطان

Main body of handwritten text in Ottoman Turkish script, continuing the list or inventory from the top right.

Belge, nr. 3

سلطان

دندان و سوزن و نعل و کلاه

Main body of handwritten text in Ottoman Turkish script, detailing items such as teeth, needles, shoes, and hats.

Belge, nr. 2

سلفاً

سلطان و سلاطین عالی مقامین
 سلطان محمد سلطان صفی الدین و دولتی برتا یقیناً زبیر بزیر (امیر) محمود بنیوه خطاره زمین الیه کجاست از زمین
 از قولک و کینه فلولتیه زحمتیجه لاجرم اید و اولد بور و بر کیم اللهم قسط سلطان لایم و اولم لاس لایم کیم
 در اولد بور و اولد و اولد
 رت به خاطر نای خدمت و زین سون در سون بور مشهور در (بازار) عفرین فوج علیا شویا بیه سوده در عفرین
 در عفرین اولد و اولد
 از اولد بور سون سون و سون اولد
 سلطان کیم اولد
 در عفرین کیم اولد
 بن سید اولد

Belge, nr. 4

سلطان و سلاطین عالی مقامین
 سلطان محمد سلطان صفی الدین و دولتی برتا یقیناً زبیر بزیر (امیر) محمود بنیوه خطاره زمین الیه کجاست از زمین
 از قولک و کینه فلولتیه زحمتیجه لاجرم اید و اولد بور و بر کیم اللهم قسط سلطان لایم و اولم لاس لایم کیم
 در اولد بور و اولد و اولد
 رت به خاطر نای خدمت و زین سون در سون بور مشهور در (بازار) عفرین فوج علیا شویا بیه سوده در عفرین
 در عفرین اولد و اولد
 از اولد بور سون سون و سون اولد
 سلطان کیم اولد
 در عفرین کیم اولد
 بن سید اولد

Belge, nr. 5

بیت چو عرق

نوزدهم نوزدهم
 نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم
 نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم
 نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم
 نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم
 نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم نوزدهم

Belge, nr. 6